

Vasilij Melik

FRANCOSKA REVOLUCIJA V SLOVENSKIH SODBAH
19. STOLETJA

Predavanje na kolokviju »Odmev francoske revolucije in spomin nanjo, v 19. in 20. stoletju« v Ljubljani 20. in 21. 11. 1989.

Najprej se moram opravičiti vsem, ki bi po naslovu pričakovali pregled vseh slovenskih sodb o francoski revoluciji v dolgem 19. stoletju. Nič takega. Predstavil bom samo nekaj drobcev iz sedemdesetih in osemdesetih let, pisanje Frana Šukljeta in sliko francoske revolucije v prvih dveh pomembnejših obdobjih zgodovinah, Vernetovi in Staretovi.

Liberalni Slovenski Narod je kazal posebne simpatije za Francijo v času francosko-pruske vojne, ko je Napoleon III. zginil s prizorišča. V teh simpatijah sta se združevala občutek povezanosti s sovražnikom slovenskega sovražnika, Nemcev, in liberalno navdušenje za deželo, odkoder je »pred 78 leti rumeno sonce svobode... blagonosne žarke razlilo po vesoljnem svetu«, kakor je pisal Narod 8. oktobra 1870. Če od tega datuma odštejemo 78 let, dobimo začetek konventa, odpravo kraljestva 21. septembra 1792 in s tem začetek republike. Navdušenje za republiko je izpričal Slovenski Narod večkrat, tako tudi februarja 1873, ko je bila¹ proglašena v Španiji.¹ Eden glavnih nosilcev simpatij do Francozov, tega »ošabnega in obenem ljubeznjivega naroda«² je bil Valentin Zarnik. On je pisal o narodu, ki je »vsemu svetu oznanoval evangelij podlage sedanje civilizacije: razdrobljenje fevdalnih spon in odnošajev, tega izvirno germanskega zavoda«,³ in se spominjal nekdanjega duha konventa.⁴

Toda še pred tem, še v času vladanja Napoleona III., pred francosko-prusko vojno, v prvi polovici leta 1870 je objavil takrat enaindvajsetletni študent Fran Šuklje v Stritarjevem Zvonu v sedmih nadaljevanjih svojo prvo »zgodovinsko studijo«. Dal ji je naslov Pravi vzroki francoske revolucije. Šuklje, organizator in voditelj dunajskih slovenskih študentov, je bil tisti čas »odločen nasprotnik katoliške duhovščine in vnet privrženec liberalnih idej«, kakor je pozneje zapisal v spominih.⁵ Razprava je bila indirektna polemika s sicer neimenovanimi domačimi pisci, ki so revolucijo obsojali. K isti temi se je Šuklje vračal še pozneje. 1878 je v Stritarjevem Zvonu izšla v šestih nadaljevanjih Narodna skupščina francozka, delo o konventu do Robespierrovega padca, leta 1880 in 1881 v izveštjih gimnazije v Wiener Neustadtu razprava Zur Geschichte der Septemberereignisse des Jahres 1792, o kateri je sodil v spominih, da je »bilo najboljšo, kar sem bil sploh kdaj napisal zgodovinskega«,⁶ v Ljubljanskem Zvonu 1883 Francoska družba pred letom 1789 in le livre rouge, v naslednjem letu 1884 še Marija Antoinetta. Z njo se je Šuklje poslovil od pisanja o francoski revoluciji pa tudi od zgodovinske znanosti sploh. Zdaj je bil že deželni poslanec, naslednje leto je postal še državni, politika je zasedla večino njegovega časa.

Teoretično izhodišče Šukljjetovega gledanja je bilo prepričanje, da se »človeške zgodovine kolo... vrti po tako določenih in po večnih zakonih utrjenih

¹ Slovenski Narod 15. 2. 1873.² Slovenski Narod 8. 12. 1870.³ Slovenski Narod 6. 4. 1871.⁴ Slovenski Narod 8. 12. 1870.⁵ Fran Šuklje: Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1988, str. 89.⁶ Prav tam, str. 113.

potih«,⁷ da zgodovina, čeprav včasih »strastno dirja« in drugič »bojazljivo tava«, »z opotečimi koraki vendar vedno napreduje«. V takem razvoju mu je bila francoska revolucija najzanimivejša, a tudi najtežja doba zgodovinska.⁸ Zgodovinar, ki jo bo popisal »brez strasti in brez enostranskega stališča mirno in objektivno«, se mora šele roditi.¹⁰ V francoski revoluciji so bile združene mogočne ideje, pomenljive dogodbe, znameniti značaji in tragični prizori, »kakor jih navadno ne pričakujemo od istinitega življenja, temveč le od burne fantazije stvarjajočega dramatičnega pesnika«. ¹¹ Revolucija je bila »neskončna drama, katere niso igrali ljudje, ampak velikani, ... doba, v kateri sta si junastvo in grdobija, velikost in malopridnost nasprotovali v enako nenavadnih razmerah«. ¹² To literarno gledanje, primerjanje z dramo in nekakšno poetično navdušenje je značilno za vse Šukljetovo pisanje o revoluciji. Olajšuje mu sodbe o dogodkih in osebah, omogoča hkratno občudovanje in obsojanje. Kar je bilo v konventu »odličnega po značaji, izvrstnega po nadarjenosti, nenavadnega po energiji, da celó po hudodelstvu, skoro vse je kratko politično delovanje s svojim življenjem plačevalo. Svoboda je smrt prinašala ravno onim, ki so jo najstrastneje ljubili!«. ¹³ Tako »z ginjenim, tožnim srcem« končuje Šuklje svojo razpravo o francoski narodni skupščini. Glavno, po Lorenzu Steinu povzeto Šukljetovo mnenje je, da je pravi vzrok revolucije, »te velike in potrebne katastrofe«, »razdor med socijalnimi in državnimi napravami na eni, in med teptanimi naravnimi pravicami človeškimi kakor tudi med faktično omiko francoskega naroda na drugi strani.« Bila je torej »pred vsem socijalna, po tem še le državna prekucija, ki je najprej iskala zdravila bolnemu socijalnemu organizmu in še le v drugi vrsti tudi primernih državnih preuredob«. Zato imajo popolnoma napak »tisti, ki pravijo, da je vsa francoska revolucija delo samo nekaterih nepremišljenih fantastov, delo zaslepljenih rovarjev, goljufajočih in goljufanih razsajalcev.« ¹⁴ Napak imajo vsi tisti »pristranski pisatelji«, ki »iz svojega omejenega stališča« popisujejo revolucijo »kot dolgo nepregatrgano vrsto zločinstev in grozovitosti, kot brezumno živinsko klanje«. ¹⁵

V silno črnih barvah slika Šuklje Francijo pred revolucijo: zapravljenost, brezvestno življenje na dvoru, najhujši fevdalizem, revščino in dušni propad večine prebivalstva. »Kmetiško ljudstvo, jedro narodovo, spremenilo se je z malim iznimkom v cele čede beračev in tolovajev«. ¹⁶ To črno stanje opravičuje revolucijo. »Res jako predrzen in lažnjiv mora biti človek, ki nazlic tacih v nebo vpijočih grehov se upa trditi, da se francoski narod nij imel pravice vpreti ter s pripomočjo revolucije Avgijev hlev bourbonskega gospodarstva izčistiti«. ¹⁷

Revolucija je bila etična potreba. ¹⁸ Tako stališče opira Šuklje tudi na pričanje, posneto po Bucklu, da more omika »napredovati le tam, kjer ji narodovo blagostanje podaja trdna tla; z intelektualno omiko in edino samo ž njo pa je najtesneje zvezan človeštva pravni napredek«. ¹⁹ »Javna moralnost se samo ondi more trdno ukoreniniti, kjer se človeške naravne pravice spoštujejo, in kjer se človeški želji in hrepenenju po svobodi zadostuje«. Vsak absolutizem nosi v sebi »kál nemoralnosti«. ²⁰

Bistvo pozitivne ocene revolucije je, da je prinesla »začetek novega prijaznejšega veka, da je bil z njo storjen neprecenljivi napredek«. Šuklje pri-

⁷ Zvon 1870, str. 39.

⁸ Zvon 1878, str. 233.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Zvon 1870, str. 38.

¹¹ Ljubljanski Zvon 1883, str. 380.

¹² Zvon 1870, str. 38.

¹³ Zvon 1878, str. 313.

¹⁴ Zvon 1870, str. 39.

¹⁵ Zvon 1878, str. 233.

¹⁶ Zvon 1870, str. 70.

¹⁷ Zvon 1870, str. 200.

¹⁸ Zvon 1870, str. 201.

¹⁹ Zvon 1870, str. 69.

²⁰ Zvon 1870, str. 200.

merja revolucijo »vulkanski erupciji, katera oslabele in izsesano zemljo zopet rodovitno stori za obilni sad, katerega se bodejo veselili še pozni zaródi!«²¹ V revoluciji je bil »položen temeljni kamen moderni družbi in novodobni državi« in naše politično življenje se še zdaj razvija na široki podlagi, ki jo je dala revolucija. »Naša hvaležna razsodba« se ne sme preveč ozirati na »stransko prikazen« prelite krvi in »pozabiti bomo morali, da je francoska revolucija kakor potratna gospodinja gospodarila s krvjo kletih svojih protivnikov in gorkih privržencev!«²² Boginja svobode ne stopa med svet »z oljkino vejo v roci, kot angelj miru in sprave«, temveč »v bojnem blesku, v oblastni desnici orožje sukaje nad plahimi protivniki.«²³ Ponekod Šuklje še posebej brzda sočutje z žrtvami revolucije. Konec Ludvika XVI. »ostane v svoji tragični velikosti vedno eden najzgrabljivejših momentov v zgodovini«, vendar je pomisliti, kadar se sočutje loti našega srca, »da je ta nesreča sicer trda in krvava, a vse in povsod pravično plačilo neizmerni vrsti napak in hudodelstev, neizmernemu tiranstvu in za neizmerno uboštvo!«²⁴ S tem naukom zaključuje Šuklje svoj prvi članek o revoluciji.

Kljub tej splošni odvezi pa Šuklje tudi marsikaj obsoja. Žirondistom očita »preostre postave zoper nasprotujočo duhovščino«,²⁵ ostro obsoja septembrske umore, ko so »čete morilcev« po zaporih opravljale »svoje grozovito delo«,²⁶ ko je Danton s svojo udeležbo »s temi hudodelstvi na vse veke omadeževal sebe in revolucijo in narod francoski«,²⁷ zločin mu je tudi obračun s kraljico Marijo Antoinetto, ki je umrla kot mučenica in junakinja.²⁸

Od znamenitih predrevolucijskih filozofov hvali Šuklje Voltaira in Rousseauja. Voltaire »se je boril zoper vse, kar je bilo zastarelega in zarujavelega v cerkvi, državi, človeški družbi ali vednosti« in si je pridobil zlasti s tem, »kar je podrl«, velike zasluge, »katere mu denes pač samo enostranski, kratkovidni in omejeno ortodoksni zgodovinarji kratijo«. Rousseaujevi spisi so »godili vladajočemu duhu tedanjega časa« in so se »blagodejno ujemali z narodovim mišljenjem. V tem leži njegov neizmerni pomen za zgodovino francoske revolucije, ki se je zatorej v svojem daljnem razvoju vsa obračala po njegovih naukih.«²⁹ Z Montesquieuem Šuklje ni bil zadovoljen. Montesquieu je spadal med filozofe, ki »nikdar niso umeli zgodovine, ki nikdar niso dobro premišljali večnih njenih naukov«. Njegovi nazori so Šukljetu umetna in zvita teorija, ki se v praksi ne more obnesti, čeprav se je mogla za dobro skazati na Angleškem zaradi posebnega razvoja in značaja britskega naroda, na Francoskem pa se je mogla priljubiti višjim stanovom, nikakor pa ne narodu. »Za angleško ustavo, s katero je Montesquieu hotel Francoze osrečiti, ni mu družega manjkalo kakor — angleškega naroda!«³⁰

Krvava revolucija sama na sebi Šukljetu ni bila nujna. Če bi se kralj postavil na čelo »potrebne prenašanju«, bi se lahko doseglo z reformami, kar »se je potem nameravalo doseči z revolucijo.«³¹ »Ali boriti se za ostarele oblike ter z njimi združiti svojo usodo, ali ... povodce v roko vzeti in se na čelo postaviti neizogibnemu prevratu — to je bila alternativa, katero so tedanje razmere polagale pred krono.« Ker pa je bila krona nezmožna, ker je hotela o prvi priliki obnoviti stari red, se je »prevrat proti kraljestvu obrnil, ker se s kraljestvom nij dal izvršiti«. Tako se je 1789. leta še strogo monarhična francoska zemlja v treh letih porepublikanila.³² Posebej se zdi Šuk-

²¹ Zvon 1878, str. 233.

²² Ljubljanski Zvon 1883, str. 380.

²³ Zvon 1878, str. 233.

²⁴ Zvon 1870, str. 202.

²⁵ Zvon 1878, str. 251.

²⁶ Zvon 1878, str. 253.

²⁷ Zvon 1878, str. 280.

²⁸ Ljubljanski Zvon 1884, str. 198.

²⁹ Zvon 1870, str. 103.

³⁰ Zvon 1870, str. 86, 87.

³¹ Ljubljanski Zvon 1884, str. 88.

³² Zvon 1870, str. 201, 202.

ljetu nesrečna kraljeva misel na beg (1791), saj je francoski narod tedaj hotel uživati sad revolucije in ni nič kaj maral za nove prevrate. Trebalo je tedaj, da kralj mirno čaka na vseh tega pretvorjenja ter krepko podpira zmerno stranko proti radikalnim rovarjem.³³

Od revolucionarjev so bili Šukljetu najljubši žirondisti, vendar tudi pri njih najde »tragično krivdo«, ki v drami povzroča propad junaka ter nas vsaj nekoliko sprijazni z njegovo usodo. Krivda žirondistov je bila v tem, da so »vneti za svoja načela in preslepljeni od svojih strasti, osebno mnenje stavili nad javni blagor ter notranji boj pričeli v trenutku, ko je vsa Evropa napadala Francijo, ko je v Vendeji, Lyonu in Toulonu kraljeva stranka se vzdignila in ko ni bilo drugega pomočka, narod rešiti tujega jarma nego — popolna složnost, brezskrajna požrtvovalnost in brezobzirna energija!«³⁴ Med Šukljotovimi portreti žirondistov nastopajo Barbaroux, najlepši mož na Francoskem³⁵, sijajni govornik Vergniaud³⁶, matematik in filozof Condorcet.³⁷ Na splošno so žirondisti »lepi ... in elegantni, zgovorni in duhoviti, polni navdušenja in odkritosrčnega domoljubja, dasiravno ob enem častilakomni, nepraktični, strastni.«³⁸ Sodba o montanjardih je nekoliko drugačna: »koliko nadarjenosti in poguma, kaka silna energija in kako mogočno navdušenje — in zopet, pri drugih, koliko podlosti, kaka surovost, kak brezsrčen, besen fanatizem!«. Sicer montanja ni bila »zmes umazanih, nevednih, izprijenih koristolovcev in kričarjev, kateri zagrizeni v svoji zavisti, zaslepljeni od sovraštva do omike in do vsega idealnega le na to mislijo, da si polnijo prazne mošnje ter zadostujejo neplemenitemu, nečistemu poželjenju«,³⁹ vendar sta Carrier in Fouché popolnoma negativna, Marat ima pridevek »grozni« in je ob začetku revolucije »v istini že duševno bolan, norec, a norec najbolj nevarne vrste! ... Kar on tirja, postaja vedno bolj grozovito in nezaslišano.«⁴⁰ Za Dantona pravi Šuklje, »da celo njegovi protivniki med zgodovinarji z neko posebno simpatijo pišejo o tem izrednem možu«,⁴¹ in naroča bralcu: sovraži ga, zaničuj ga, preklinjaj ga, toda tudi: prizanesi mu, spoštuj ga, občuduj ga!⁴² Robespierra prišteva »nadarjenim ljudem, ki sicer ne rodevajo mnogo idej, a imajo posebno moč, misel, katere so se enkrat oklenili, dognati se skrajno doslednostjo do zadnjih mej ter jo obdelavati s čudovito logiko in neumorno žilavostjo«. Ima ga za poštenega, a zagrizenega fanatika; njegov fanatizem je slep, a pošten, nesebičen. Zarota, ki je vrgla Robespierro, se zdi Šukljetu skorajda nemoralna.⁴³

Boj med žirondisti in montanjardi se zdi Šukljetu pomemben za sedanost in za bodočnost. To je bil prvi spopad med modernim liberalizmom in demokracijo, ki sta si »tako podobna o prvem pogledu in vendar tako zagrizena protivnika«. Montanjardom je bila svoboda v tem, »da država skrbi za nižje stanove ... da brani siromaka proti bogatinu«, žirondistom pa v tem, da se »vsaka osebnost lahko po svoji moči prosto razvija ... Kedó ne vidi v girondističnih načelih vrhovni program našega liberalizma, kedó ne ceni v njih prave podloge naše izobraženosti?« Šukljetrove simpatije so na strani žirondistov, čeprav jih ne kaže z direktnimi izjavami, in ravno tako so na strani liberalizma, čeprav se zaveda vseh nevarnosti sodobnih socialnih nasprotij. »Kakor je v starem veku robstvo bilo neizogibni pogoj helenski omiki, tako tudi mi v XIX.

³³ Ljubljanski Zvon 1884, str. 153.

³⁴ Zvon 1878, str. 267.

³⁵ Zvon 1878, str. 252.

³⁶ Zvon 1878, str. 265.

³⁷ Zvon 1878, str. 266.

³⁸ Zvon 1878, str. 250.

³⁹ Zvon 1878, str. 276.

⁴⁰ Zvon 1878, str. 278.

⁴¹ Zvon 1878, str. 294.

⁴² Zvon 1878, str. 280.

⁴³ Zvon 1878, str. 310.

stoletji svojo kulturo drago plačujemo z nevednostjo, izprijenostjo in revščino nižjih stanov, zlasti delavcev«. ⁴⁴

Stoletnico revolucije so praznovali v nekoliko čudnih okoliščinah. Francija je pripravila stoletnici na čast veliko svetovno razstavo; zgrajen je bil Eiffelov stolp, najvišja stavba sveta. Otvoritev je bila 5. maja, na obletnico sestanka generalnih stanov. Razstava je imela velik obisk in uspeh, toda tudi diplomatski bojkot. Veleposlaniki niso prišli na otvoritev, nekateri so za čas razstave celo zapustili Pariz, države so sicer na razstavi bile zastopane, toda ne uradno. ⁴⁵ Praznik 14. julija so izrabili socialisti za dva konkurenčna kongresa in za ustanovitev druge internacionale. Slovenski liberalni tabor stoletnice ni proslavljal, kakor bi pričakovali, niti s slavnostnimi članki, niti s kakimi posebnimi poročili iz Pariza. Pač pa je Anton Bezenšek od 9. avgusta do 26. oktobra priobčeval v Slovenskem Narodu zanimiva pisma iz Pariza, kjer je bil tedaj na svetovnem kongresu stenografov. V ospredju pozornosti mu je svetovna razstava, stoletnici revolucije ne velja nobena posebna misel, le sem in tja se v besedilu omenjajo spomini na oskrunjenje notredamske cerkve v času revolucije, na trg, kjer je odrezala giljotina glavo več ko 3000 ljudem, na Bastiljo in na dan, »ko se je narodu jeza ohladila«. ⁴⁶

Veliko pa je ob stoletnici o revoluciji pisal katoliški tisk. Celoten pregled dogajanja do direktorija je prinesel Slovenec v podlistku, ki je izhajal od 11. julija do 9. avgusta 1889 in revolucijo v celoti obsojal. Če jo je Šuklje v dobrem smislu primerjal z vulkanom, jo je Slovenčev podlistek v slabem s silno nevihto »kadar potoki in reke zapustivši odkazano jim strugo, uničujejo bogato polje, podirajo poslopja, pobirajo premoženje, razdevajo občila in sploh v nič devajo vse, kar sta pridobila človeški um in neumorna pridnost z velikim trudom v teku več stoletij«. ⁴⁷ Glavna krivca za revolucijo sta bila slaba vlada prejšnjih kraljev in izguba vere med Francozi, kajti veren »narod se ne bo nikdar puntal«. ⁴⁸ Podlistek je bil posnet, kakor je bilo navedeno, po Macherlovi popularni avstrijski zgodovini. ⁴⁹ Mnogo prostora stoletnici je posvetil Anton Mahnič v Rimskem katoliku, ki ga je to leto začel izdajati. Pod skupnim naslovom 1789—1889 so izšli štirje članki, stoletnici je bil namenjen tudi članek Rimski papež in prostost, pa še utopično-satirična humoreska Indija Komandija.

»Sodi kdo o francoski revoluciji, kaker mu ljubo, vender mora priznati, da ona je resnično svetoven dogodek, poleg reformacije v zadnjih stoletjih najvažniši, s katerim se ne dá gledé vpliva, ki ga je imel na duševni razvoj evropskega človeštva, pač noben drug primerjati« je zapisal Mahnič. ⁵⁰ O Mahničevi oceni francoske revolucije govori podrobneje Andrej Capuder v posebnem referatu tega simpozija. Tu naj omenim le, da se je Mahnič ob vrednotenju Voltaira dotaknil tudi Šukljetove, v tem poročilu navedene ocene, ne da bi omenil Šukljetovo ime, ter pristavil, da je bil Voltaire res velikan »v zanikanji, razdiranji«, »le da ne moremo kot ortodoksni kratkovidneži proslavljati njegovih zaslug«. ⁵¹ Tu se je, kakor vidimo, naravnost oprl na Šukljetove besede o enostranskih, kratkovidnih in omejeno ortodoksnih zgodovinarjih.

V Občni povestnici ali zgodovini celega sveta, ki sta jo slovenskemu narodu spisala Matija Vêrtovec in Miha Vernè, izšla pa je bilo samostojna publikacija po smrti obeh leta 1863, je francosko revolucijo od začetka do direktorija na 17 straneh obdelal Miha Vernè, stolni prošt v Trstu. Besedilo je iz petdesetih let. Ponavljajoče se oznake kakor razuzdana drhal, razuzdano ljud-

⁴⁴ Zvon 1878, str. 251.

⁴⁵ Slovenski Narod 7., 9. 5. 1889. Rimski katolik 1, 1889, str. 353.

⁴⁶ Slovenski Narod 14. 8., 30. 9. 1889.

⁴⁷ Slovenec 11. 7. 1889.

⁴⁸ Slovenec 15. 7. 1889.

⁴⁹ Slovenec 9. 8. 1889.

⁵⁰ Rimski katolik 1, 1889, str. 225.

⁵¹ Rimski katolik 1, 1889, str. 227.

stvo, grozovita drhal, zvržek ljudstva pariških predmestij, hudobni brevestni šuntarji, besni, hudobni jakobinarji, vrtoglavi prekucuhi, bi površnemu bralcu najbrž narekovele misel na načelnega nasprotnika revolucije. Pa ni tako. Vernetov tekst je zgoščen, spretno povezuje bistvene dogodke in ni črno-bel v svojem slikanju. Tudi za zakonodajno skupščino iz leta 1792 pravi, da je v nji »mnogo bistrih glav in poštenih pametnih možakov«, ⁵² pohval so deležni Sieyes, Hoche, Carnot, najbolj negativna sta nečloveški, kruti Marat, ki mu Charlotte Corday »zasadi nož v popačeno nevredno srce, in oprosti domovino grde pošasti«, ⁵³ in Robespierre, ki je hudoben in zaničljiv, zraven tega pa zavidljiv, in zato črti Dantona, »ki je bistrejše glave in boljšega srca od njega«. ⁵⁴ Presečna Vernetov odnos do predrevolucijskih filozofov. »Slavni Mably prilikuje in meri čas svoj s časi nekdanjih Grkov in Rimljanov, in trdi — da kralji so za narode, ne pa narodi za kralje na svetu, česar si ni pred njim nihče še misliti upal. Taki bistrourni čvrsti pisatelji spoznavajo in razodevajo pa tudi napčnosti vlade, in malo po malem se napravljajo časi hude grozovite prekucije, ki prestol francoski razruši in celo Evropo strašno strese«. ⁵⁵ Med pravoslovnimi pisatelji si pridobi »največjo slavo neumrljivi Montesquieu«, za Rousseauja pa pravi, da razodene v svojem slovečem Contrat social »razne resnice, na ktere ni pred njim nihče še mislil ne«. ⁵⁶

Splošno Vernetovo razpoloženje lahko razberemo tudi iz izrednih simpatij do Jožefa II., pa iz njegovega razglabljanja o sodobnem razvoju, kjer pravi, da »vse hrepeni po polni svobodnosti«, in o potrebi, »da se prenaredi in popravi vse, kar se z napredkom in duhom časa več ne zлага, in da se narodom dovoli vse, kar po pravici in spodobno terjajo«, saj »ne bodo samosilja, trmastih krivičnih vlad več trpeli«. ⁵⁷ Slodnjak je zapisal o Vernetu, da »je imel med takratnimi slovenskimi duhovskimi pisatelji najglobljo splošno izobrazbo in najliberalnejši, četudi iskreno religiozni način mišljenja«. ⁵⁸

Prvi obsežnejši prikaz francoske revolucije je dal Josip Stare v svoji Občni zgodovini za slovensko ljudstvo, ki jo je izdajala Mohorjeva družba, v 12. snopiču, ki je izšel pred dobrimi sto leti, leta 1888. Čas do direktorija je zajet na 80 straneh. Stare sicer ni govoril o pravici do upora kot Šuklje, zapisal pa je: »Ali je moči zameriti ljudstvu, da je preziralo in sovražilo kraljevi dvor? ... Francoski narod ... je jel hrepeneti po svobodi in ko je videl, da so si naselbine v severnej Ameriki priborile popolno državno neodvisnost, bil je prepričan, da je to isto tudi na Francoskem mogoče in da bode le republika ali ljudovlada poravnala vse krivice, ki jih je napravila samolastna kraljeva vlada«. ⁵⁹ Od predrevolucijskih filozofov je Stare obsojal Voltaireja, prav tako Rousseauja, cenil pa je Montesquieuja. Že za čas pred revolucijo govori o svobodoumnih, predrznih rovarjih, ki so zbrali »okoli sebe po več. tisoč postopачev, beračev, tatov in podobne drhali ter jih tako izurili, da so bili vsak trenutek pripravljeni razsajati po mestu ... Tako se je po malem začela velika prekucija«. ⁶⁰ Delo teh rovarjev je rdeča nit opisov vseh naslednjih let.

Kakor Vernetu se tudi Staretu zdi 14. julij 1790 dan, ki je kazalo, da so vsi Francozi enih misli. »Kakor pijani od radosti in zadovoljstva so se ljudje drug drugemu objemali, in ni bilo ne konca ne kraja navdušenemu vriskanju. Vse je bilo pozabljeno in vsakdo je mislil, da se začneja nov srečen čas«. Po obeh je bil ta občutek varljiv. »Jakobinci nikakor niso mirovali, ampak vedno so v časopisih in na shodih svojih ščuvali zoper kralja, kraljico in nasprotnike

232. ⁵² M. Vertovec - M. Vernè: Občna povestnica, Ljubljana 1883, Povestnica novega časa, str.

⁵³ Prav tam, str. 235, 237.

⁵⁴ Prav tam, str. 242.

⁵⁵ Prav tam, str. 200.

⁵⁶ Prav tam, str. 396.

⁵⁷ Prav tam, str. 377.

⁵⁸ Zgodovina slovenskega slovstva II, Ljubljana 1959, str. 215.

⁵⁹ Josip Stare: Občna zgodovina, V. zvezek, Celovec 1888, str. 13.

⁶⁰ Prav tam, str. 22.

svoje v narodni skupščini.⁶¹ Kakor Šukljetu so tudi Staretu žirondisti bližji od besnih jakobincev ali hribovcev: žirondisti »so po večjem bili bistroumni, učeni in sprevidni možje, ki so hoteli biti pravični vsem, in so le to želeli, da bi v narodnih zborih ter v državnih in srenjskih službah bili samo omikani ljudje.«⁶² Toda: »Z lepimi govori znali so ljudi navduševati za svoje misli, ohrabriti pa jih niso znali zato, ker niti sami niso imeli junaškega srca.«⁶³

Po Robespierrovem padcu so Staretove simpatije na strani »mlade bratovščine«: »meščanski in kmečki sinovi, ki so pred letom morali iti na bojišče, prihajali so domov hrabri in skušeni ter so narod svoj drugače ljubili, nego jakobinski razbojniki in morilci«. (75) Všeč mu je tudi nova ustava, ki jo sklepe konvent: z novo zmerno ustavo položil (je) temelj boljšemu državnemu redu, pa vendar tudi zagotovil, kar je prekucija dobrega rodila.⁶⁴ Najbolj jasno pa kaže Staretove poglede naslednja splošna ocena iz uvoda v peti zvezek, v zgodovino »našega veka«: »Krvave grozovitosti, ki jih je na Francoskem počenjala prva ljudovlada, niso se mogle ohraniti; razuzdana ljudska strast je naposled iznemogla; mogočni cesar zasedel je francoski prestol, ali njegova moč obstala je v tem, da je enake pravice priznal vsem stanovom, ter da je čuval, branil in dalje razvijal koristne plodove, ki jih je obrodila strašna prekucija. Zdaj še le enakost vseh ljudij ni bila več prazna beseda; če tudi je na čelu države stal samo eden vladar, vendar je nova država bila tako uravnana, da se je vse ljudstvo po svojih zastopnikih moglo udeležiti zakonodavstva in drugih državnih stvari. — Kar je francoska revolucija dobrega rodila, bilo je na korist vsemu človeštvu, a ne Francozom samim. Po francoskem vzgledu preustrojile so se po malem tudi druge države, in akoprem se je tu ali tam včasih pokazala kaka sovražna sila, da bi ustavila novi razvoj državnega in narodnega življenja, za dolgo se jej to ni posrečilo. Velika francoska revolucija, dasi krvava in grozovita, obudila je čisto novo življenje tudi v drugih državah ter celó zdramila narode, ki si dotlej skoraj niso bili v svesti narodne svoje posebnosti.«⁶⁵

Kaj lahko rečemo na koncu zlasti o pisanju Verneta, Šukljeta in Stareta? Na razpolago so imeli prav gotovo velik del tedanje bogate zgodovinske literature. Če primerjam njihovo pisanje z novimi deli sedanjega časa, se mi zdi, da poznajo tedanji in sedanji pisci, kar se tiče dogodkov, isto gradivo, da pa se močno razlikujejo v ocenah, tonu, stališčih in v podrobnostih, ki jih vsakdo navaja ali izpušča, kakor prija njegovemu gledanju.

5. oktobra 1789 je prišlo do pohoda žensk v Versaj, odtod pa so naslednjega dne odpeljali kralja v Pariz. To pot opisujeta Markov in Soboul v Veliki revoluciji Francozov, ki je letos izšla v slovenskem prevodu, takole: »Okrog enih popoldne je narodna garda ob topovskih strelah začela pohod; njej je sledila dolga vrsta voz z žitom in moko, ki so jih varovale ženske. Za četami sta potovala kraljevska družina v kočiji in Lafayette na svojem pople-sujočem belcu tik ob vratcih. Nato kakšnih sto poslancev na vozovih,⁶⁶ pa spet ljudska množica in za konec znova narodna garda.«⁶⁷ Primerjajmo s tem Staretov opis: »Ob eni popoldne se je čudno mešana druhal napravila na pot proti Parizu. Prve stopale so žene, ki so nosile na dolгих drogih nasajene glave umorjenih kraljevih stražarjev, kakor znamenja zmage svoje. Za njimi gonili so ostalo telesno stražo, kolikor so je mogli zasačiti. V sredi se je počasi pomikal voz, v katerem je sedel kralj z rodbino svojo. Okoli voza gnjetli so se nesramneži, ki so se režali v kralja in kraljico, ju zasmehovali in preklinjali

⁶¹ Prav tam, str. 37, 38.

⁶² Prav tam, str. 52.

⁶³ Prav tam, str. 63.

⁶⁴ Prav tam, str. 75, 78.

⁶⁵ Prav tam, str. 8, 9.

⁶⁶ Prevod popravljen po A. Soboul: Histoire de la révolution française 1, Paris (Gallimard) 1962, str. 179.

⁶⁷ W. Markov - A. Soboul: 1789 — velika revolucija Francozov, Ljubljana 1989, str. 79, 80.

ali pa se jima grozili. Nekateri tulili so grde pesmi, drugi pa so kričali: Tu peljemo pekarja, pekarico in pekovskega učenca! Za kraljevim vozom peljali so topove, a na njih sedele so žene, ki so na dolgih sulicah imele nasajen hlebec kruha ali pa kos mesa. Sploh pa so moški in ženske vsi bili pijani, a cesta do Pariza bila je tako natlačena radovednih ljudi, da se je ves sprevod večkrat moral ustaviti.⁶⁸ Podoben je Šukljetov opis.

O Maratu pišeta Markov in Soboul, da je najbolj jasnovidno in neizprosno zagovarjal pravice ljudskih množic,⁶⁹ Šuklje, da izdaja »rudečkarski list L'ami du peuple, v katerem neprestano podpihuje ljudsko množico ter jo poziva na plen in umor«,⁷⁰ Stare pa, da »z neznano predrznostjo« udriha »po gospodi ter sploh po vsakem, ki se je z imetjem, z znanjem ali s kako drugo lastnostjo ločil od siromaka in neomikanega prostaka«.⁷¹

Samo Šuklje priznava pravico do upora, s poudarkom hvali revolucijo in jo odvezuje odgovornosti za prelito kri, vendar v konkretnih primerih tudi on govori o krivdi in zločinih. Verne in Stare vseskozi obsojata levo časopisje, organizatorje in voditelje tako imenovanih ljudskih gibanj in množičnih akcij. Šuklje ne govori v istem jeziku, vendar so njegove simpatije pravzaprav podobne. Vsem trem je blizu meščanska stran revolucije, ekstremizem, pritisk ulice na parlament in oblast pa jim vzbuja odpor. Vsem trem so simpatične Mirabeaujeve ideje, vsi trije so za žirondiste in proti montanjardom, vsi trije sprejemajo, kar se je v revoluciji rodilo pametnega. Socioloških in razrednih analiz v njihovih delih ni, zato pa stopa druga resnica revolucije, zunanja, močno krvava kronika dogajanja v ospredje. Pripovedovanje vseh treh je živo, plastično in bogato, poučno branje tudi za današnji čas.

Résumé

LA RÉVOLUTION FRANÇAISE AUX YEUX DES SLOVÈNES DU 19e SIÈCLE

Vasilij Melik

Au temps de la guerre franco-prussienne, le journal libéral slovène, Slovenski narod (Le Peuple slovène) a manifesté un enthousiasme particulier pour la révolution française mêlée de sympathie pour l'ennemi de l'ennemi slovène, les Allemands, et d'enthousiasme libéral pour les idées de la liberté, de la Convention et de la république. Même avant la guerre, dans la première moitié de l'an 1870, un étudiant de 21 ans et le futur politicien, Fran Šuklje, a publié dans la revue Zvon (la Cloche) un article sur les causes de la révolution française. Plus tard, jusqu'à 1884, il a écrit plusieurs autres traités de la révolution française. Du point de vue théorique, Šuklje partait de la conviction que l'évolution de l'histoire est progressive. Le peuple français était donc justifié de se révolter à la pénible souffrance d'avant la révolution, la révolution ne fut qu'une nécessité éthique et il faut oublier le sang versé. Le prêtre Miha Vernè donna un court aperçu de la révolution française dans son histoire générale qui parut en 1863, tandis que le professeur Josip Stare la présenta largement en 1888 sur 80 pages de sa volumineuse histoire générale. Vernè ainsi que Stare ne cessent de condamner la presse de gauche révolutionnaire, les organisateurs des mouvements des masses. Quoique Šuklje en principe défende la révolution, ses sympathies concrètes ressemblent à celles de Vernè et de Stare. Tous les trois sympathisaient avec le côté bourgeois de la révolution et se méfiaient de l'extrémisme et de la pression de la rue. De même tous les trois tenaient en sympathie Mirabeau, soutenaient les Girondins contre les Montagnards et acceptaient tout ce que la révolution engendra de positif. Dans leurs oeuvres, on ne trouve pas d'analyses sociologiques ou des classes la chronique ensanglantée de la révolution occupant la première place.

A l'occasion du centenaire de la Révolution, l'exposition universelle fut organisée à Paris qui fut boycottée par les représentants diplomatiques des pays étrangers. La presse libérale slovène ne célébra pas le centenaire tandis que la presse catholique écrivait beaucoup sur la révolution dans un sens complètement négatif.

⁶⁸ Stare, str. 32, 33.

⁶⁹ Markov - Soboul, str. 88.

⁷⁰ Zvon 1878, str. 278.

⁷¹ Stare, str. 34.